

2. Inimõiguste kaitse Eesti põhiseaduslikus ruumis

Siinse teose pealkiri on „Inimõigused“. Eesti Vabariigi põhiseaduse¹ (PS) teine peatükk kannab pealkirja „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“. Põhiseaduse eeskujuks on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (EIÕK).² Euroopa Liidu riikidele on siduv Euroopa Liidu (EL) põhiõiguste harta.³ Seda sõnavalikut nähes tekib küsimus, kas *inimõigused* ja *põhiõigused* on sünonüümid või räägitakse neis dokumentides eri asjadest.

Meenutagem kõigepealt, mida rahvusvaheliselt inimõiguste all mõistetakse. Klassikaliselt eristatakse inimõiguste vallas kolme põlvkonda. Neist esimese hulka kuuluvad kodaniku- ja poliitilised õigused, mis kerkisid esile Prantsuse revolutsiooni ajal. Need on negatiivsed õigused, mille teostamise on riigil kohustus mitte sekkuda (näiteks õigus elule, sõnavabadus, usuvabadus, omandi kaitse). Teise põlvkonna moodustasid 20. sajandil koos heaoluühiskondade tekkega majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurialased õigused. Tegemist on positiivsete õigustega, mille riik peab tagama (näiteks õigus inimväärsele, tervist ja heaolu tagavale elatustasemele). Kolmanda põlvkonna õiguste – kollektiivsete ehk grupiõiguste – idee tekkis 1970-ndatel peamiselt arengumaade toetusel. Need õigused seonduvad ülemaailmsete probleemidega (õigus arengule, rahule, puhtale keskkonnale).⁴ 21. sajandil räägitakse ka neljanda põlvkonna inimõigustest, mis on seotud teaduse ning tehnoloogia arenguga (õigus pääseda ligi internetile, õigus olla unustatud).⁵ Kuigi inimõigused peaksid olema universaalsed ja kehtima igaühele kogu maailmas, ei ole need kõikjal ja kõikidele inimestele tagatud.

Tulles tagasi küsimuse juurde, kas *inimõigused* ja *põhiõigused* on sünonüümid, leiab sellele erinevaid vastuseid. Näiteks veebilehel Eesti.ee on märgitud, et inimõiguste kõrval kasutatakse ka põhiõiguste terminit, mis aga ongi sisult inimõigused.⁶ Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on see-eest rõhutatud, et inimõiguste ja põhiõiguste vahel tuleb teha selget vahet.⁷

Klassikaline vahend institutsionaalse siduvuse saavutamiseks on inimõiguste lisamine põhiseadusse, mis läbi need muutuvad põhiõigusteks.⁸ Väga otsekohele on väljendatud ka seisukohta, et inimõigused ilma seadusliku aluseta on pelgalt kogum aktivistide nõudmisi või filosoofide unistusi.⁹ Lisaks võib eristada rahvusvahelisi põhiõigusi, st inimõigusi, mis on talletatud rahvusvahelistes konventsioonides. ¹⁰ Aga sellinegi piiritus ei ole absoluutne, kuna näiteks Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis kasutatakse termini *inimõigused* kõrval terminit *põhivabadused*.

Kõige üldistatumalt võib öelda, et universaalsed inimõigused muutuvad konkreetseteks põhiõigusteks, kui need on kirjas rahvusvaheliselt siduvates lepingutes ja riikide konstitutsioonides. Nagu teistes Mandri-Euroopa süsteemidega riikides on ka Eestis tähtsaimaks põhiõigusi käsitlevaks alusdokumendiks põhiseadus, mis võeti vastu 28. juuni 1992. aasta rahvahääletusel¹¹ ja mida seni on muudetud viiel korral. ¹² Nii on põhiseadusesse kirjutatud inimõigused saanud põhiõigusteks. Kuna selles peatükis keskendutakse Eesti Vabariigi põhiseadusele ja Eesti põhiõiguste kaitse süsteemile, on *inimõigusi* ja *põhiõigusi* kasutatud edaspidi sünonüümidenä.

Tõhus inimõiguste kaitse sõltub laiemalt riigi loodud kaitsemehhanismidest, aga ka rahvusvahelisest ja piirkondlikust arengust. Lisaks põhiõiguste loetlemisele põhiseaduses on oluline see, kuidas on nende õiguste tagamise kohustus jagatud erinevate riigi institutsioonide vahel. Selleks peavad võimukandjad – seadusandja, täitevvõim ja kohtuvõim – üksteise tegevust tasakaalustama ning kontrollima. Kuna inimõiguste kaitse ei piirdu riigi enda õiguskorraga, vaid arvestada tuleb lisaks rahvusvahelisi ja piirkondlikke kokkuleppeid, tehakse järelevalvet riigi kohustuste üle ka riikideülele. Riigi, piirkondliku ja ülemaailmse tasandi kaudu peaks olema tagatud inimõiguste parim kaitse – juhul kui tegemist on demokraatliku õigusriigiga, kes täidab võetud kohustusi. Nii on põhiõiguste kaitseks oluline riigi õigussüsteem tervikuna, aga ka üldine poliitika ja tahe põhiõigusi kaitsta.

- ¹Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
- ²Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
- ³Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT, C 83, 30.03.2010, lk 389–403.
- ⁴Vt Kiviorg, M. Rahvusvaheline õigus. Loengud. – Tallinn: Juura 2004, lk 140–141.
- ⁵Vt nt Inimõiguste Instituudi veebileht
<http://naitused.humanrightsestonia.ee/inimoiguste-kujunemislugu/inimoiguste->

kujunemislugu-4-inimoigused.html (14.11.2021).

- [6](https://www.eesti.ee/et/eesti-vabariik/inimoigused/inimoigused/) <https://www.eesti.ee/et/eesti-vabariik/inimoigused/inimoigused/> (14.11.2021).
- [7](#) Kalmo, H, Kask, O. II peatükk. Sissejuhatus. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. – Madise, Ü. et al. (toim). Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3478/sissejuhatus> (14.11.2021).
- [8](#) Alexy, R. Inimõiguste institutsionaliseerimine demokraatlikus põhiseadusriigis. – Riigiõiguse aastaraamat 2020, lk 78–87.
- [9](#) Gearty, C. Human Rights Law. – Masterman, R., Schütze, R. (toim) The Cambridge Companion to Comparative Constitutional Law Cambridge University Press, 2019, lk 292.
- [10](#) Borowski, M. Ad rem ja ad acta – Põhiõigused ja inimõigused. – Juridica 2001/1, lk 3–4.
- [11](#) Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349.
- [12](#) Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus kohaliku omavalitsuse volikogu valimiseks neljaks aastaks (RT I 2003, 29, 174); Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus (RT I 2003, 64, 429); Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus (RT I 2007, 33, 210); Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus (RT I, 27.04.2011, 1); Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus kohaliku omavalitsuse volikogu valimisea langetamiseks (RT I, 15.05.2015, 1).